

УСНИЙ ПЕРЕКЛАД МОВОЮ "В" У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ І РОЗШИРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Стаття заторкує проблему посилення тенденції до усного перекладу мовою "В", який сьогодні є затребуваною послугою на світовому ринку перекладу, а також особливості навчання усному перекладу чужоземною мовою.

Ключові слова: усний переклад мовою "В", конференційний переклад, навчання перекладу.

Статья посвящена проблеме усиления тенденции устного перевода на языке "В", который сегодня есть востребованной услугой на мировом рынке перевода, а также особенностям обучения устному переводу на иностранном языке.

Ключевые слова: устный перевод на языке "В", конференц-перевод, обучение переводу.

This paper is focused on the trend forward interpretation into "B" language which is now in demand in the world market and on the specific interpreter training for interpretation into the now mokest tongue.

Key-words: interpretation into the "B" language, conference interpreting, training for interpretation.

Метою статті є привернути увагу до проблеми, яка, на наш погляд, не отримала достатнього висвітлення в Україні. Натомість в Європі в останні роки її активно обговорюють у фаховому середовищі. Йдеться про дискусію щодо того, чи прийнятно здійснювати усний переклад з рідної (А) мови на іноземну (В) і чи необхідно вчити цьому студентів.

У другій половині ХХ ст. аксіомою усного перекладу було твердження, що якісний усний переклад можливий лише рідною мовою. Саме тому практика усного перекладу з мови В на мову А була запроваджена у найважливіших міжнародних організаціях – НАТО, Європейському Союзу, Раді Європи тощо. Але вже на зламі ХХ–ХХІ ст. стало зрозумілим, що акцентувалися декілька чинників, які роблять усний переклад мовою В затребуваним і актуальним. У світовому масштабі таким фактором стало, внаслідок процесу глобалізації, виникнення потреби в послідовному і, особливо, синхронному перекладі мовою В під час міжнародних конференцій, зустрічей у країнах з екзотичними мовами або мовами, які не широко вживаються у міжнародному спілкуванні. В Європі ця проблема виникла ще й внаслідок розширення Євросоюзу, коли його офіційними мовами стали мови численних країн Центральної та Східної Європи.

Як видається, українські викладачі усного перекладу опинилися у досить контроверсійній ситуації. З одного боку, над ними тяжіє у якості "дидактичного спадку" теорія радянської школи усного перекладу, згідно з якою вважалося, що усний, зокрема, синхронний переклад, краще здійснювати з рідної мови на іноземну, адже таким чином значно полегшується процес розуміння вихідного тексту. Можливо, в свій час певну роль тут відіграли питання ідеологічної цензури, бо якщо переклад йтиме з російської мови, то всі ідеологічні посили, цитування класиків марксизму-ленінізму і т.п. будуть відтворені належно. А розібратися у тонкощах "дерев'яної мови" радянської епохи краще могли саме радянські перекладачі.

З іншого боку, Україна намагається відкритися світу, вона оголосила курс на європейську інтеграцію, тому практика усного перекладу і підготовка усних перекладачів мали б здійснюватися за стандартами, що є загальноприйнятими в Європі.

На разі методологія і методика навчання усного перекладу в українських вищих навчальних закладах перебуває у періоді становлення. Відтак виглядає доцільним знайомство із станом дискусії щодо усного перекладу мовою В, яку ведуть іноземні фахівці з усного перекладу, та екстраполявання результатів цієї полеміки на українську реальність.

На відміну від радянської школи усного перекладу, в європейських університетах, в АІІС (Association Internationale des Interprètes de Conférence) завжди постулювалося, що якісний усний переклад можливий лише при перекладі рідною мовою. Таку думку обстоювала і чи не найбільший авторитет в сфері усного перекладу

Даниця Селескович. Але вже у другому виданні фундаментальної праці "Pédagogie raisonnée de l'interprétation" (написаної разом з М. Ледерер), яке вийшло у 2002 році, вона констатувала, що в Центральній та Східній Європі широко практикують усний переклад мовою В. Вона припустила, що це явище, яке протирічить західним традиціям усного перекладу, має тимчасовий характер. Адже з часом Європейський Союз подолає проблеми мовного спілкування, які виникли внаслідок розширення ЄС. І тоді перекладачам з польської, чеської чи угорської не доведеться перекладати з рідної мови на іноземну, – комунікацію забезпечуватимуть підготовлені фахівці, що зможуть перекладати на мови обмеженого ареалу поширення [1, с.323]. Д. Селескович переконана при цьому, що навчання усному перекладу чужоземною мовою передбачає залучення особливих педагогічних принципів і застерігає, що перед вищими школами усного перекладу, в тому числі й країн ЦЄ, постало завдання розробки методик навчання усного перекладу з мови А на мову В.

Усвідомлюючи дійсну нагальність такої потреби, європейські викладачі розпочали теоретичні та практичні дослідження цього питання. У 2002 році під егідою Європейської комісії та Європейського парламенту був започаткований проект, який здійснювався 4 роки і участь у якому взяли 15 університетів – European Masters in Conference Interpreting. Метою проекту було виробити шляхи подолання браку великокваліфікованих конференц-перекладачів, особливо із комбінаціями мов, що включають не надто поширену мову. В рамках проекту було проведено семінар, присвячений саме проблемі перекладу іноземною мовою – "Teaching Simultaneous Into B" [2].

Учасники семінару констатували існування певного "теоретичного вакууму" у дослідженнях усного перекладу мовою В (Tasmine Fernando). Неспростованою залишилася теза про те, що якіснішим і точнішим буде саме переклад рідною мовою (P.Minns, Krisztina Szabari). Де-хто навіть цитує думки колег, що переклад мовою В є загрозою для професії, руйнує засади усного перекладу (Karla Dejean). Зазначається, що, здавалося би, нічого особливого не відбувається – змінюється лише мова перекладу, але наслідки для всього процесу перекладу є надзвичайно помітними. Однак реалії об'єднаної Європи та глобалізованого світу висувають вимоги підготовки викладачів і до перекладу іноземною мовою. Приміром, в університетах Німеччини вже ввели курс навчання усному перекладу мовою В. В Угорщині у 2000 році 50% часу навчання вже відводилося на переклад чужоземною мовою. Це стало відповіддю на попит, який виник на ринку усного перекладу в Європі (Krisztina Szabari).

Вагомими та інформативними видаються експериментальні дослідження, про результати яких було повідомлено на семінарі. Одне з них було здійснене Клер Данован (Claire Danovan), викладачем ESIT. Спершу було проведено опитування серед учасників міжнародних конференцій, які відбувалися в Парижі, щодо їхньої

реакції на усний переклад мовою В. З'ясувалося, що учасників не хвилює, якою мовою перекладають. Вони хочуть передусім, аби їм забезпечили можливість свідомої участі у заході, – вони хочуть розуміти все, що прагне сказати промовець, з усіма семантичними, стилістичними і прагматичними нюансами. Вони хочуть бути певними, що і перекладач розуміє те, що він перекладає. Більшість із опитаних оцінили переклад мовою В як задовільний і прийнятний. При цьому на перше місце в ієрархії критеріїв оцінки перекладу вони поставили точність у передаванні змісту (йдеться не про буквальный переклад, а про передачу того, що хотів сказати оратор, з якомога більш точним відтворенням смислу, стилю, логіки промови). На друге місце на шкалі оцінювання вийшла презентація, подача перекладу – враховувалося, чи не було надмірного відстання від оратора, помітних пауз, коливань, уповільнення темпу. Крім того, в синхронному перекладі високо оцінюють так звану "booth presence", яка свідчить, що перекладачі в кабіні працюють свідомо, притомно, впевнено, виявляють зацікавленість у наданні такої послуги. На третьому місці серед вимог до якості перекладу йде наявність і належне вживання термінів – слухачі дратуються, втрачають довіру до перекладача, якщо помічають проблеми із термінами. Вони вказують, що від організаторів міжнародних конференцій вимагається надавати перекладачам можливість заздалегідь ознайомитися з текстами виступів, документами, аби бути належно підготовленими. Можлива наявність чужомовного акценту при перекладі мовою В не турбує учасників зустрічей. Натомість їм потрібно, щоби переклад був енергійним, а не млявим, щоб у голосі перекладача звучала переконливість, а не острах чи невпевненість. Не надто хвилюють всіх і можливі граматичні помилки – головне, щоби месидж було сформульовано чітко, ясно і зрозуміло.

Далі цими ж дослідниками було проведено опитування серед усних перекладачів – членів АІС. З відповідей тих, хто відгукнувся (а це досвідчені перекладачі конференцій), було зроблено наступні висновки. Перекладаючи мовою В, синхроністи не висувують до себе таких же амбітних вимог, як при перекладі мовою А. Перевагою перекладу мовою В визнано те, що немає проблем із розумінням жартів, анекдотів. Але стан втоми настає швидше, доводиться інколи напружуватися, підшукуючи відповідний вираз чи термін, – перекладаючи мовою А втомлюєшся менше. Дехто впевнений, що при перекладі мовою В збільшується психологічна дистанція між учасниками заходу і перекладачами, бо вони не є тоді носіями однієї і тієї ж мови і культури. Крім того, зазначається, що при перекладі іноземною мовою часто спрощується зміст промови. Відтак в ситуації усного перекладу мовою В важливою є не тільки мовна компетенція перекладача, його аналітичні здібності, але і його вірність засадам професійної етики, дипломатичність, тактовність.

Цікаво порівняти дані цього опитування, здійсненого в Європі, з анкетуванням, яке було проведено серед усних перекладачів Південної Кореї (пара мов корейсько-англійська) і результати якого представив у своїй статті Хуанг-Ок Лім (Hyang-Ok Lim) [3]. Перекладачів попросили написати, що вони думають про усний переклад мовою В. Перш за все, корейські перекладачі зазначили, що коли перекладаєш тільки мовою А, то в країнах Азії важче знайти роботу. На думку анкетованих (і це, на наш погляд, промовисте свідчення особливостей лінгвокультурної ментальності), іноземці поблажливіше ставляться до якості усного перекладу і тому психологічно легше перекладають мовою В (англійською). Підкреслювалося, що важко буває до того ж зрозуміти англійську тих промовців, для яких вона не є рідною. Дехто вважає втім, що пере-

клад мовою В прийнятний лише у випадку послідовного перекладу. Загалом всі сходяться на двох висновках: 1) важливі не мови перекладу, а знання теми, розуміння думок промовця; 2) професійний усний перекладач має вміти працювати в обох напрямках – з В на А і з А на В (це, до речі, суперечить позиції АІС, яка все ж вважає, що необхідність мати компетенцію перекладу мовою В є тимчасовим і винятковим явищем). Отже, бачимо, що існують певні відмінності лінгвокультурологічного, психологічного і деонтологічного характеру у ставленні до проблеми перекладу мовою В фахівців з усного перекладу країн Заходу і Сходу.

Учасники зазначеного семінару, погодившись із фактом необхідності здійснення і навчання усного перекладу мовою В, висловили суттєві пропозиції та застереження щодо методів навчання усному перекладу іноземною мовою. Вони ґрунтуються на визнанні того, що:

- усний переклад мовою В є потребою сучасного ринку, хоча якість усного перекладу є вищою при перекладі мовою А;
- особливості перекладу мовою В є мало дослідженими;
- динамізм, спонтанність усного перекладу іноземною мовою є меншими, адже думки втілюються не рідною мовою;
- ризики інтерференції мов зростають при перекладі мовою В;
- можливе збільшення пауз, пов'язаних із необхідністю пригадати чи підшукати слово чи термін;
- перекладач позбавляється того багатства вибору мовних і стилістичних варіантів, яке існує при перекладі рідною мовою;
- послаблюється самоконтроль перекладача – часто він настільки вслуховується в те, що в нього виходить іноземною мовою, що забуває уважно слухати оратора;
- швидше настає стан психологічної, емоційної та фізичної втоми;
- знижується ідіоматичність перекладу;
- спрощуються подекуди думки промовця.

Згідно з дослідженнями М. Тирук (Malgorzata Tyruk) з Варшавського університету, типовими недоліками мовної компетенції студентів, що вчать здійснювати усний переклад мовою В є:

- калькування граматичних структур рідної мови;
- граматичні помилки, зокрема, неправильне вживання артиклів і прийменників, помилки у відмінюванні дієслів;
- незнання фразеологізмів;
- недостатнє знання термінів;
- нещирі друзі перекладача;
- ксенізація слів (вигадування слів, які не існують у мові В);
- фонетичні помилки;
- хибна вимова власних назв мовою В;
- брак логічних пов'язань між фразами.

Дослідниця робить важливий висновок про те, що необхідно переглядати програми навчання усного перекладу з огляду на потребу у перекладі мовою В, розробляти дидактичні засади навчання усному перекладу чужою мовою.

На думку учасників семінару, педагогічний підхід тут мають враховувати наступні принципи:

1. Починати навчання усному перекладу мовою В можна лише після того, як студенти засвоїли техніку усного перекладу мовою А, бо якщо почати надто рано, то тоді студенти будуть зосереджуватися на окремих словах, прагнути їх перекласти, а не перейматимуться відтворенням смислу тексту промовця.

2. Переклад мовою В вимагає вміння здійснювати особливо ґрунтовну тематичну і термінологічну підготовку.

3. Необхідна поступовість у формуванні навичок усного перекладу мовою В (це стосується тривалості тексту для перекладу, добору текстів – спочатку мають перекладатися імпровізовані виступи викладача, студентів і лише згодом настає черга автентичних промов, інтерв'ю, прес-конференцій).

4. Важливою запорукою якості вишколу є спорадичний моніторинг результатів навчання носієм мови В.

5. Необхідне постійне удосконалення володіння мовою В.

П. Міннс (Peter Minns) з ESIT, який має багаторічний досвід викладання усного перекладу мовою В у Чехії, Естонії, Південній Кореї і В'єтнамі радить приділяти більше часу вдосконаленню вимови та інтонації, характерних для мови В, нагромаджувати значний запас ustalених виразів, добре знати державні установи та інституції власної країни. Він переконаний, що, врешті решт, основним правилом для даного виду перекладу є: говори коротко і просто, дотримуйся принципу "KISS" – Keep it Short and Simple!

Оскільки усний переклад мовою В (retour) тісно пов'язаний із так званим перекладом із реле (relay) – через третю мову, на думку К. Дежан (Carla Dejean) на наступному етапі навчання важливо прищеплювати студентам навички і вміння, які пов'язані із мовними, комунікативними та деонтологічними особливостями перекладу з реле, а саме вчити їх, готуючи до такого перекладу:

- не говорити довгими реченнями;
- обов'язково (і чітко!) завершувати фрази;
- додавати пояснення після ідіоматичних виразів, прислів'їв тощо, які не можна випустити.

Принагідно зазначимо, що Д. Селескович, яка присвятила перекладу з реле окремих дев'ятих розділ своєї цитованої праці, рекомендує синхроністам, що перекладають під час перекладу з реле іноземною мовою, наступне:

- уточнювати висловлену промовцем думку щоразу, як тільки усвідомлюється що першого разу вона прозвучала нечітко;
- одним-двома словами зробити експліцитними алюзії, підтексти і т.п.;
- чітко вимовляти власні назви, вимовляти імена і прізвища відповідно до стандартів мови В, у разі потреби додавати вказівку на посаду особи;
- повторювати дати, цифри, коли дозволяє час;
- на початку промови оголосити в мікрофон для інших кабін якою мовою говорить промовець;
- заповнювати нейтральними висловлюваннями паузу, яка виникає на початку промов;
- уникати довгих пауз і відставання від оратора, що може призвести до того, що попередня промова ще не буде завершена, коли почнеться наступна;
- чітко зазначати завершення промови і оголошувати про мову, якою здійснюватиметься наступна промова;
- не забувати, що під час relay приймаюча кабіна не має можливості отримувати додаткову інформацію завдяки інтонації, емоційним і логічним наголосам промовця, тому треба голосом, розставленням акцентів намагатися заповнити цю лакуну [Op.cit; с.346].

Як бачимо, на початку XXI сторіччя професійна спільнота теоретиків і практиків усного перекладу перейнялася проблемами усного перекладу мовою В і відповідно підготовкою перекладачів. Видається, що дискусії, які ведуться, можуть стати імпульсом до того, щоби в Україні теж визнали актуальність і недослідженість цього питання. Адже і в Україні усний переклад іноземною

мовою є реальністю. При цьому однією з особливостей України є те, що у нас, фактично, треба говорити не про

переклад за формулою $A \rightarrow B$, а про переклад $\frac{A1}{A2} \rightarrow B$,

де $A1$ є українською, а $A2$ російською мовою. Інколи майже до моменту перекладу усний перекладач не знає, якою мовою виступатиме промовець – російською чи українською. Часто оратори виступають вперемішку – хто російською, хто українською. Все це створює додаткове навантаження на перекладача.

Не затримуючи наразі конкретних мовних і позамовних аспектів навчання послідовному і синхронному перекладам мовою В, підкреслимо особливу важливість формування культурологічної комунікації, брак якої, як засвідчує досвід, призводить до комунікативних невдач. Зауважимо, що саме якість перекладу, а не просто його "прийнятність" може бути забезпечена значною мірою звичкою перекладача до особливо ретельної підготовки до усного перекладу мовою В. Задля цього ще в стінах ВНЗ маємо вчити студентів працювати з різноманітними довідковими джерелами – починаючи від Wikipedia до спеціалізованих словників, документів міжнародних організацій, аналогових текстів, матеріалів попередніх подібних заходів тощо. Наприклад, цінним джерелом інформації щодо перекладу назв установ, посад, відтворення реалій можуть бути матеріали, викладені на сайтах посольств іноземних держав в Україні. Так, в довідково-тематичних оглядах, що регулярно готуються Економічною місією Посольства Франції в Україні, знаходимо чимало цікавої і необхідної інформації. До прикладу, український термін "кондитерські вироби" об'єднує три французькі поняття – *pâtisserie*, *confiserie* та *viennoiserie*, тому, перекладаючи український вираз "ринок кондитерських виробів" пропонується або вважати відповідником "marché de la pâtisserie" або вдаватися до запозичення "marché des "konditersky vyrobny". "Первинний ринок житла" може передаватися як "constructions neuves" або калькою "premier marché" і т.д.

Варто привчати студентів працювати із складними для сприйняття, але дуже інформативними джерелами. Принаймні, вони мають знати про їх існування і звертатися до них у разі потреби. Таким, скажімо, є "Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей" (вийшли вже два томи), який є надзвичайно цінним, коли треба зрозуміти, як можна перекласти той чи інший філософський чи культурологічний термін. Наприклад, широко вживаний у сучасному українському політичному дискурсі термін "громада" та похідний від нього термін "громадський" може перекладатися залежно від контексту як "commune", "communauté", "société", "cité", а "громадська організація", "громадський сектор" як "organisation non-gouvernementale" [4, с. 237–239]

Отже, ситуація у світі, в Європі із усним перекладом мовою В є проявом того, як логіка професії вступає (маємо надію, що тимчасово) у протиріччя із логікою реальності. І, сподіваємося, українські дослідники долучаться до теоретичних і практичних пошуків своїх закордонних колег, аби відповісти на цей виклик сучасності.

1. Danica Seleskovitch, Marianne Lederer. Pédagogie raisonnée de l'interprétation (2-e éd.) – Didier Erudition, 2002 – 388p. 2. Teaching Simultaneous Into B. EMCI-Workshop., 20-21 September 2002 – Електронний ресурс: [www.emcinterpreting.org/repository/pdf/EMCI-Teaching Simultaneous Into B – vol.1,2 pdf](http://www.emcinterpreting.org/repository/pdf/EMCI-Teaching%20Simultaneous%20Into%20B%20-%20vol.1,2.pdf). 3. Hyang-Ok Lim. Working into the B Language: The Condoned Taboo? – Meta: journal de traducteurs. vol 50, №41, 2005 – Електронний ресурс: <http://id.erudit.org/iderudit/0190870ar>. 4. Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей. Під керівництвом Барбари Кассен. – Київ, Дух і літера, 2011. – 422 с.